

in.ua/rozpodil-rolei-v-komandi-za-r-belbinom-iak-sformuvaty-efektyvnu-robochu-komandu/
Radzihovska, L. M. et al. "Peculiarities of Evaluating the Results of Implementation of Regional Development Programs in Ukraine". *Naukovyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, no. 2 (2023): 171-176.
DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-2/171>
"Shcho take diahrama Hanta i yak pravylno korystuvatsia?" [What Is a Gantt Chart and How to Use It Correctly?]. <https://worksection.com/ua/blog/what-is-gantt-chart.html>
Shadura, D. O., and Melenchuk, V. M. "Proaktyvne upravlinnia proiektamy lohistychnykh pidpriemstv"

[Proactive Project Management of Logistics Enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. Seriya «Stratehichne upravlinnia, upravlinnia portfeliamy, prohramamy ta proektamy», no. 1 (2023): 93-99.
DOI: doi.org/10.20998/2413-3000.2023.7.12
"Vizionery" [Visionaries]. <https://visionary.management.com.ua/>
Vasianovych, H. P. *Osnovy psykholohii* [Basics of Psychology]. Kyiv: Pedahohichna dumka, 2012.
Velychko, O. et al. "A guarantor in the quality management system of educational programs: a case of Ukrainian universities". *Problems and Perspectives in Management*, vol. 18, no. 4 (2020): 153-166.
DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.18\(4\).2020.14](https://doi.org/10.21511/ppm.18(4).2020.14)

УДК 331.101:332.122
JEL: E24; J24; O15; O18
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-297-307>

ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

©2024 ДЕМЧЕНКО О. В.

УДК 331.101:332.122
JEL: E24; J24; O15; O18

Демченко О. В. Виклики сучасного розвитку людського капіталу сільських територій України в умовах економічних трансформацій

Стаття присвячена систематизуванню чинників, що перешкоджають розвитку людського капіталу сільських територій України та є складовими механізми його руйнування. Чинниками руйнування людського капіталу сільських територій є: неякісна шкільна освіта; погане медичне обслуговування; незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури; монополія сільськогосподарських підприємств на сільському ринку праці; низький рівень розвитку несіельськогосподарських видів; урбанізація та зростання сільського безробіття. Дані чинники обумовлюють такі виклики, як низька продуктивність праці, високий потенціал безробіття і маргіналізації, перевищення смертності над народжуваністю, міграція, низькі доходи та депопуляція сільських територій, які, своєю чергою, призводять до руйнування людського капіталу сільських територій. Розвиток людського капіталу в сільських територіях України значною мірою залежить від соціальної інфраструктури. Відродження села неможливе без пріоритетного розвитку його соціальної сфери, що потребує комплексних інституційних і матеріальних заходів. Підвищення якості освітніх і медичних послуг, а також розвиток соціально-культурних об'єктів є критично важливими для стабільного економічного розвитку та підвищення добробуту населення на сільських територіях. Проблеми реалізації стратегічного завдання з відтворення та розвитку людського капіталу на сільських територіях зумовлені низьким рівнем інновацій і технологічної модернізації в аграрному секторі, що негативно впливає на продуктивність праці. Наявний зв'язок між розвитком людського капіталу та соціально-економічним прогресом сільських територій підкреслює необхідність створення умов для відтворення людського капіталу шляхом розвитку підприємництва, підвищення якості трудового потенціалу та соціальної інфраструктури. Для ефективного розвитку людського капіталу в сільських районах потрібно подолати ці проблеми за допомогою комплексного підходу, що включає інноваційні рішення, інвестиції в соціальну та виробничу інфраструктуру, а також активізацію підприємницької діяльності.

Ключові слова: розвиток, руйнування, людський капітал, сільські території, медичні послуги, освіта, соціальна інфраструктура, інноваційні рішення.

Рис.: 1. Бібл.: 35.

Демченко Олександр Вікторович – кандидат економічних наук, докторант кафедри торговельного підприємництва, товарознавства та управління бізнесом, Одеський національний технологічний університет (вул. Канатна, 112, Одеса, 65039, Україна)
E-mail: demchenkooleksandr468@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0796-7164>

UDC 331.101:332.122
JEL: E24; J24; O15; O18

Demchenko O. V. Challenges of Modern Human Capital Development in Rural Areas of Ukraine in the Conditions of Economic Transformations
The article is concerned with systematization of factors that hinder the development of human capital in rural areas of Ukraine and are components of the mechanism of its destruction. The factors of destruction of human capital in rural areas are: low-quality school education; poor medical care; unsatisfactory level of development of social infrastructure; monopsony of agricultural enterprises in the rural labor market; low level of development of non-agricultural species; urbanization and the growth of rural unemployment. These factors cause such challenges as low labor productivity, high potential for unemployment and marginalization, excess of mortality over birth rate, migration, low incomes and depopulation of rural areas, which, in turn, lead to the destruction of human capital in rural areas. The development of human capital in rural areas of Ukraine largely depends on social infrastructure. The revival of the village is

impossible without the priority development of its social sphere, which requires comprehensive institutional and material measures. Improving the quality of educational and medical services, as well as the development of socio-cultural facilities are critically important for stable economic development and improving the well-being of the population in rural areas. The problems of implementing the strategic task of reproduction and development of human capital in rural areas are caused by the low level of innovation and technological modernization in the agrarian sector, which negatively affects labor productivity. The existing link between the development of human capital and the socioeconomic progress of rural areas emphasizes the need to create conditions for the reproduction of human capital through the development of entrepreneurship, improving the quality of labor potential and social infrastructure. Effective human capital development in rural areas requires overcoming these challenges through an integrated approach that includes innovative solutions, investment in social and productive infrastructure, and increased entrepreneurship.

Keywords: development, destruction, human capital, rural areas, medical services, education, social infrastructure, innovative solutions.

Fig.: 1. **Bibl.:** 35.

Demchenko Oleksandr V. – PhD (Economics), Candidate on Doctor Degree of the Department of Trade Entrepreneurship, Commodity Science and Business Management, Odesa National University of Technology (112 Kanatna Str., Odesa, 65039, Ukraine)

E-mail: demchenkooleksandr468@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0796-7164>

Розвиток людського капіталу сільських територій України набуває особливого значення в умовах сучасних економічних трансформацій. Економічні зміни вимагають підвищення кваліфікації та адаптації населення до нових реалій, сприяючи створенню конкурентоспроможного та інноваційного середовища. Освіта, здоров'я, професійні навички та соціальна інтеграція сільського населення є критичними аспектами, що визначають здатність регіонів до ефективного економічного розвитку. Сільські території, з їх значним потенціалом, потребують особливої уваги для забезпечення рівних можливостей розвитку порівняно з міськими районами. Інвестиції в людський капітал у цих регіонах мають вирішальне значення для подолання економічних і соціальних нерівностей. Без належного розвитку освіти, медицини, інфраструктури та доступу до сучасних технологій сільські громади можуть відставати у своєму розвитку, що негативно впливатиме на загальну економічну стабільність країни.

Питанням формування та розвитку людського капіталу сільських територій в умовах економічних трансформацій присвячені дослідження багатьох учених: О. Амосова, Д. Богині, О. Бородіної, Т. Власенко, Н. Гавкалової, Т. Житник, В. Дієсперова, М. Ігнатенка, М. Кропивка, М. Маліка, Л. Михайлової, Т. Олійник, А. Пронько, В. Юрчишина, К. Якуби та інших. Однак окремі питання, серед яких і виклики щодо розвитку людського капіталу сільських територій у зв'язку зі швидкими змінами суспільно-економічних відносин, вимагають потребують постійного наукового пророблення.

Метою статті є визначення викликів, які притаманні сучасному розвитку людського капіталу сільських територій України, а також наукове пояснення механізму руйнування людського капіталу сільських територій України.

До українського селянства та територій їхнього проживання прикута особлива увага су-

спільства [1]. Як справедливо відмічає Юрчишин В. В.: «Творячи націю, селянин передавав і передав їй хліборобський дух – одну із найприкметніших національно-генетичних рис українства... Втрачаючи селянство, країна втрачає не тільки національно-генетичні хліборобські традиції, а й своє національно-генетичне практикування. А це вже безпосередня загроза національній пам'яті» [2].

Крім культурно-історичної ролі, сільські території України відіграють важливу роль у її соціально-економічному розвитку [3]. Це продиктовано кількома причинами. По-перше, на сільських територіях проживає третина всього населення країни. Це впливає на особливості реалізації державної соціальної політики – необхідно враховувати сільську специфіку формування та відтворення демографічного потенціалу. По-друге, сільські території – основа ресурсного потенціалу аграрного виробництва. З цього приводу Мудрак Р. П. і Нижник І. О. справедливо відмічають: «На сільських територіях України зосереджена основна частина ресурсного потенціалу її аграрного сектору економіки – землі сільськогосподарського призначення, трудові ресурси, сільськогосподарські товаровиробники, об'єкти соціальної та виробничої інфраструктури тощо... На даний момент і в найближчій перспективі домінуючою сферою використання ресурсного потенціалу сільських територій є сільськогосподарське виробництво» [4]. Мудрак Р. П. також слушно зауважує: «Як з етичної, так і з економічної точки зору головною цінністю сільських територій країни є люди, які там проживають. Тому що лише людська праця може забезпечити повне і найбільш ефективно використання ресурсного потенціалу сільських територій» [5].

Отже, для забезпечення найвищої ефективності вітчизняного сільськогосподарського виробництва необхідно створити умови для формування та розвитку трудового потенціалу сільських тери-

торій України в їх найбільш якісному вираженні – у формі людського капіталу. З цього приводу Юхименко П. І., Паска І. М. і Загурський О. М. слушно зауважують, що в постіндустріальному суспільстві найважливішим фактором розвитку сільських територій є наявність людського капіталу [6]. Мацибора Т. В. відмічає прямий зв'язок між ефективністю функціонування вітчизняного аграрного виробництва та рівнем розвитку людського капіталу: «Основу зростання та розвитку аграрної економіки становлять інвестиції. При цьому найважливішими факторами економічного зростання виступають якість і сталість інституцій, забезпечення технічного й технологічного прогресу, розвиток людського та соціального капіталу» [7].

На існування галузевих особливостей формування та розвитку людського капіталу сільських територій вказує Васильєва О. О.: «Людський капітал в агропромисловому комплексі має певні особливості... які зумовляються: багатокладністю, ... трансформацією... форм господарювання, великим значенням соціального розвитку сільських регіонів та особистих селянських господарств для відтворення, накопичення, збереження і реалізації людського капіталу» [8].

Проблеми в реалізації стратегічного завдання відтворення та розвитку людського капіталу сільських територій досліджує Савицька І. М.: «У процесі формування людського капіталу в сільській місцевості спостерігається низка проблем, які заважають ефективній інноваційній діяльності сільськогосподарських підприємств. Ключовими проблемами розвитку аграрного сектору економіки України є низький рівень інноваційності та технологічної модернізації в аграрному секторі, як наслідок – низька продуктивність праці...» [9]. На існування проблем і навіть руйнацію людського капіталу сільських територій України вказують Сокольська Т., Дзегур Г., Поліщук С. та Лобачова С. [10]. Такої ж думки дотримуються Крилова І. Г. і Коваленко Г. В., які стверджують, що соціально-демографічний стан села нині можна охарактеризувати як кризовий, як і соціально-демографічну ситуацію в Україні загалом [11].

На тісному взаємозв'язку розвитку людського капіталу та сільських територій зосереджується Сікора О. А.: «Умови формування людського капіталу пов'язані переважно із соціально-економічним розвитком сільської території. Разом з тим, накопичення і розвиток сукупного людського капіталу сільської території та зростання віддачі від нього визначає розвиток самої сільської території, можливості її економічного зростання і досягнення добробуту населення...» [12]. Схожий підхід знаходи-

мо в Пронько Л. М.: «Створення умов для розширеного відтворення людського капіталу сільських територій доцільно формувати на основі взаємодії таких елементів: активізація підприємницького ресурсу; підвищення якості трудового потенціалу сільського населення; розвиток соціальної інфраструктури, а також виробничої та ринкової для малого бізнесу...» [13].

Корженівська Н., Ясінецька І. та Беспалий І. зробили спробу систематизації факторів, що перешкоджають формуванню людського капіталу сільських територій:

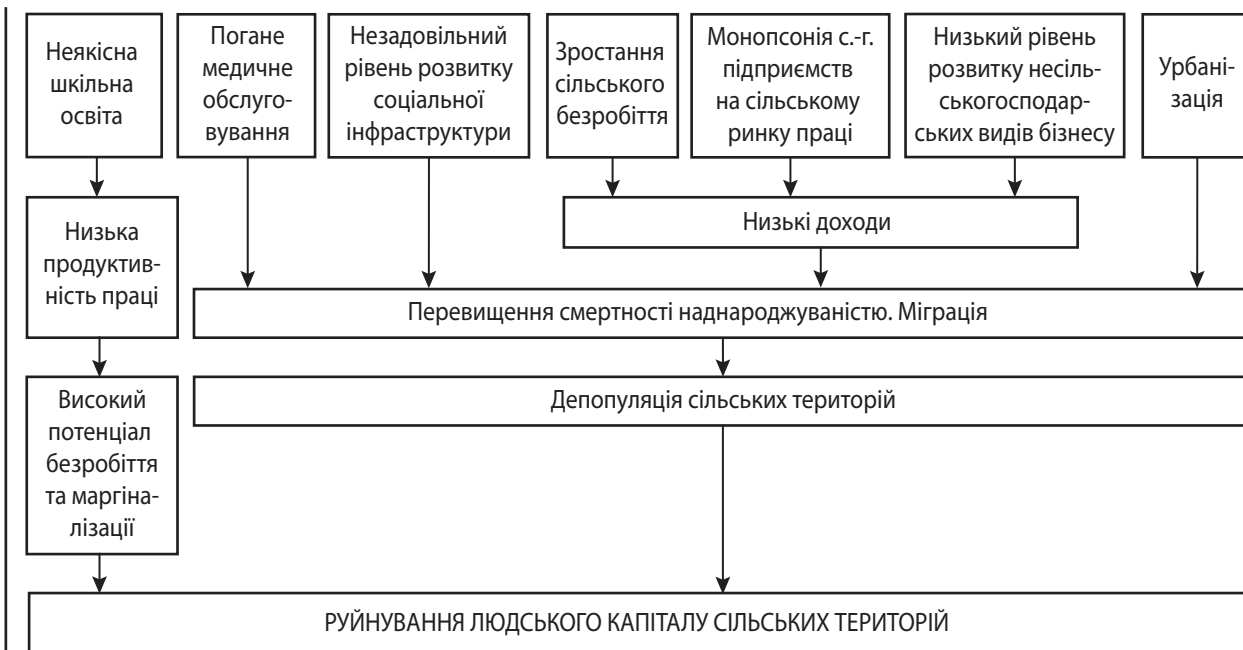
- ✦ *історичні та ментальні*: низька організація, переважно сировинний напрям сільськогосподарського виробництва;
- ✦ *природні*: низька щільність заселення, складні ландшафти;
- ✦ *економічні*: незадовільний рівень інфраструктури, логістики, надмірність посередників, засилля крупнотоварного бізнесу;
- ✦ *соціальні*: демографічна криза, високий рівень трудомісткості праці, низька мотиваційна складова;
- ✦ *управлінські*: забюрократизованість, корупованість, низький рівень інституційної підтримки держави, перешкоди притоку інвестицій та розвитку вітчизняних наукоємних галузей [14].

На нашу думку, даний підхід має ряд дискусійних моментів:

- 1) сільськогосподарське виробництво за значенням є виробництвом сировини (для промислової переробки). Тому дану характеристику не можна включати до переліку перешкод розвитку людського потенціалу сільських територій;
- 2) важко зрозуміти, чому «складні ландшафти» включено до переліку перешкод. Якщо мова йде про гірські території, то Україна не є унікальною в цьому відношенні. Наприклад, такі ж і навіть складніші ландшафти мають місце в Словаччині, Австрії, Швейцарії, Німеччині, Італії, Франції, Швеції, Норвегії, Греції, Японії, США, Канаді, Новій Зеландії тощо. Проте вони не є перешкодою для розвитку людського капіталу в цих країнах.

Узагальнення наявних досліджень, власні спостереження та досвід дозволяють систематизувати чинники, що перешкоджають розвитку людського капіталу сільських територій України (рис. 1).

У дореформений період функціонування та розвитку сільських територій України мали одне призначення – забезпечувати радянське колгоспно-

Рис. 1. Механізм руйнування людського капіталу сільських територій України

Джерело: авторська розробка.

радгоспне сільськогосподарське виробництво достатньою кількістю дешевої робочої сили. Проте мотивація сільської праці мала неекономічний характер. Діяла система примусу. На її забезпечення було спрямовано увесь репресивний апарат тоталітарної системи – адміністративна та кримінальна відповідальність селян за неучасть у процесі суспільного виробництва; позбавлення права селян на паспорт аж до 28 серпня 1974 р., після якого хоч і діяла процедура формальної видачі паспортів, проте насправді посвідчення особи не видавалися молодим селянам, а зберігалися в голів сільських рад; заборона селянам на тривалий виїзд (більше 3 днів) за межі сільського населеного пункту без спеціального дозволу місцевої влади тощо. По суті, це була нова комуністична форма закріпачення. Надлишок дешевої робочої сили став причиною суттєвого відставання темпів індустріалізації радянського сільськогосподарства від розвинутих країн Заходу, що негативно позначалося на продуктивності праці.

Відсутність можливості вибору професії для більшості сільських жителів також не стимулювала радянську владу інвестувати в розвиток соціальної інфраструктури сільських населених пунктів. Забезпечувався лише критичний мінімум – одна або дві точки роздрібної торгівлі, убогий сільський клуб, дитячий садочок і школа; у великих селах, що були центрами куштів, – лікарня або фельдшерсько-акушерський пункт. У більшості сіл дорогою з твердим покриттям була лише центральна вулиця. Санітарно-побутові умови українських селян у другій половині ХХ ст. були такими ж архаїчними,

як і сто років до того. Українське село нещадно висискувалося, а його жителі неформально вважалися людьми другого гатунку.

Низька якість освітніх послуг на сільських територіях України впродовж багатьох років є одним із ключових чинників недостатнього рівня розвитку людського капіталу. Як відмічає Могильний О. М.: «...Основною проблемою української системи шкільної освіти була, є і залишається нерівність між сільською і міською молоддю у формуванні стартового людського капіталу, тобто нерівні умови підготовки учнів (слухачів) до переходу на ринок праці... Опорні школи сільських територій потребують усебічної підтримки, адже в нинішніх умовах лише частково усувають нерівність доступу до якісної освіти. Нова українська школа і освіта мають бути однаково високого рівня як у сільській, так і міській місцевості» [15]. Вчений також додає: «Згідно з результатами міжнародного дослідження якості освіти «PISA-2018», дітям із сільських шкіл необхідно було б навчатися ще два роки, аби досягти середнього рівня знань своїх однокласників із київських чи львівських гімназій» [16].

На тісний зв'язок якості освіти селян та їх професійний потенціал вказує і Михайлова Л. І.: «...В сільському господарстві створюється 12,1% валової доданої вартості, тоді як фонд заробітної плати працівників сільського господарства становить тільки 5,2% ... Така ситуація зумовлена низьким рівнем освіченості галузевих працівників, використанням низько-кваліфікованої праці, яка гід-

но не оплачується. Це виступає передумовою низького рівня якості життя сільського населення» [17].

На нашу думку, в даному контексті позитивний вплив на часткове вирішення проблеми освітнього забезпечення у формуванні людського капіталу сільських територій матиме *загальнонаціональна програма «Шкільний автобус»*. На початку впровадження дана ініціатива піддавалася нещадній критиці. Прибічники ідеї необхідності збереження всіх сільських шкіл апелювали до того, що вони (школи) – останні осередки культури та освіченості на селі, без них сільські населені пункти приречені на остаточний занепад. Слід визнати, що такі аргументи не позбавлені логіки. Проте сільська школа не є цінністю в собі. Її головне завдання – надання якісних освітніх послуг. І якщо вона з таким завданням не може впоратися, то питання про доцільність її функціонування цілком слушне – сільські діти не повинні бути заручниками сумнівної ідеї, що підміняє поняття надання якісної освіти на збереження культурної спадщини.

У даному контексті буде не зайвим нагадати, що якість освітніх послуг сільських шкіл суттєво поступається міським. Підтвердженням цьому є багаторічна статистика результатів зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). Так, за даними Українського центру оцінювання якості освіти:

- ✦ учні сільських шкіл у всіх областях і за всіма предметами демонструють гірші результати на іспитах, ніж міські школярі та, відповідно, рідше долають прохідний бар'єр;
- ✦ статистичні тести (T-test) підтвердили, що різниця між результатами учнів із сільських і міських шкіл є значущою. У межах однієї області учні сільських шкіл не лише гірше долають поріг склав/не склав, але й ті, хто склав тест, відстають від міських однолітків на 8–17 балів [18].

Поряд із низькою якістю освіти, не меншою проблемою сільських шкіл України було і є їх фінансування, яка особливо загострилася в умовах бюджетного дефіциту, зумовленого російською військовою агресією.

Утримання сільських шкіл, в яких нерідко кількість вчителів була більша, ніж кількість учнів в окремих класах, – невиправдане марнотратство. Витрати на оплату праці педагогічного та господарського персоналу, харчування учнів, обігрів шкільних приміщень в опалювальний період, поточний та капітальний ремонт і т. ін. лягали важким тягарем на бідні місцеві бюджети. Хронічне недофінансування вітчизняної освіти породило ще одну гостру соціальну проблему – побуто-

ву корупцію та хабарництво. Адже ні для кого не секрет, що витрати на ремонти класів, придбання підручників та навчального інвентарю, коштовних подарунків учителям тощо за рахунок батьків учнів стали нормою. Тому непросте і непопулярне рішення про формування на базі міських і великих кущових сільських шкіл місцевих освітніх центрів і запровадження національної програми «Шкільний автобус» було правильним.

Варто відмітити, що подібний вітчизняний досвід не є унікальним. Як справедливо відмічає Щербань І. Ю.: «Сільські школи України та Америки можна порівнювати за багатьма параметрами, серед яких основними є малочисельність, ізолюваність, тісний зв'язок із сільськогосподарським виробництвом» [19]. У США закриття багатьох сільських шкіл із тих же, що й в Україні причин – низька якість освіти та недофінансування, відбувалося впродовж ХХ століття із розгортанням національної програми «Шкільний автобус» і перенаправленням вивільнених ресурсів на додаткове фінансування локальних шкільних освітніх центрів [19].

До переліку деструктивних чинників формування та розвитку людського капіталу сільських територій входить також погане медичне обслуговування. У багатьох випадках сільські мешканці помирають передчасно через бідність, відсутність системних медичних оглядів і низьку доступність до медичної допомоги [20].

Як справедливо відмічають Феш М. і Запорожан Л.: «В Україні якість медичної допомоги селянам завжди була нижча, порівняно з медичною допомогою, яку надавали жителям міста. Основні причини цього – територіальна віддаленість від центральних районних лікарень, труднощі з транспортом, розбиті шляхи. Застаріле обладнання сільських лікувальних установ, невідповідність сучасним вимогам – всі ці обставини не дають змогу якісно надавати медичні послуги жителям сільської місцевості» [21].

Такі ж невтішні оцінки знаходимо і в роботі Національного інституту стратегічних досліджень: «На вкрай низькому рівні для громадян у сільській місцевості залишається доступність медичного обслуговування через недостатнє ресурсне забезпечення медицини. На сільську місцевість припадає 5,3% лікарів та 11,5% працівників молодшого та середнього медичного персоналу, понад 55% обладнання закладів охорони здоров'я є застарілим» [22, с. 12]. Така оцінка має і офіційне підтвердження. Наприклад, у 2017 р. на засіданні Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України було відміче-

но: «Сьогодні у майже 23 тис. сіл та селищ наявні 16700 амбулаторій та фельдшерсько-акушерських пунктів (4000 та 12700 одиниць відповідно). Але стан їхній дійсно вражає, він жахливий. Лише у 28% цих закладів є водозабезпечення, третина з яких – це колодязі. Лише у 18% є санвузли!» [23].

На проблеми із залученням молодих медиків для роботи в сільській місцевості вказує Заздравнов А. А.: «...Соціально-побутові умови праці (навіть за наявності наданого житла), відсутність транспортно-забезпечення при встановленому радіусі обслуговування населення в 7 км відлякують молодого спеціаліста. Крім того, в сьогоднішніх селах наявне населення завжди значно менше, ніж кількість зареєстрованих осіб. І в «статистично» великому селі з 2-тисячним населенням ледь набирається 700–800 постійних мешканців. Внаслідок цього недостатня кількість реальних пацієнтів-декларантів (оптимальне навантаження складає 1800 осіб) не може забезпечити конкурентної зарплатні» [24]. Схожий підхід знаходимо й у Чкан І. О.: «Враховуючи кадровий дефіцит в медичній галузі, високу кількість медичного персоналу... пенсійного віку і... передпенсійного, низьку поточну мотивацію молоді обирати відповідну спеціалізацію..., забезпечення зростання кількості сімейних лікарів має ґрунтуватися на підвищенні їх мотивації. Наприклад, вже зараз при направленні в село молодий лікар має отримати 5 посадових окладів, але зарплата залежатиме не тільки від кількості пацієнтів, а і від якості наданих послуг» [25].

Проблема медичного обслуговування жителів сільських територій набула такої гостроти, що у 2017 р. було прийнято спеціальний нормативний акт – Закон України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості», який покликаний визначити правові, економічні й організаційні засади та напрями регулювання розвитку охорони здоров'я в сільській місцевості для забезпечення гарантій рівного доступу громадян до якісного та ефективного медичного обслуговування [26]. На проблематичність його реалізації, пов'язану, насамперед, із дефіцитом бюджетного фінансування, вказує введення нової методичної послуги – телемедицини. Це комплекс дій, технологій та заходів, що застосовуються під час надання медичної допомоги з використанням засобів дистанційного зв'язку для обміну інформацією в електронній формі. Медична допомога із застосуванням телемедицини передбачає можливість надання пацієнту медичних послуг з консультування, діагностики, лікування із використанням засобів дистанційного зв'язку у вигляді обміну інформацією в електронній формі, у тому

числі шляхом передачі електронних повідомлень, проведення відеоконференцій. На нашу думку, важко очікувати високої ефективності від такого способу лікування, враховуючи, що переважна більшість тих, хто звертається про медичну допомогу в сільській місцевості, – це люди з низьким або нульовим рівнем навичок користування сучасними електронними засобами комунікації (e-mail, Skype, Zoom, Google meet, Viber тощо). Наприклад, більшість сільських пенсіонерів досі користуються морально застарілими кнопочовими моноблоками, опанувавши, здебільшого, дві функції – виклик і SMS-повідомлення.

Реальному вирішенню проблеми надання якісних медичних послуг жителям сільських територій перешкоджає російська військова агресія, що змушує українське суспільство мобілізувати всі ресурси для захисту державного суверенітету та звільнення окупованих територій. Однак необхідність наукового обґрунтування заходів для їх втілення у період повоєнної відбудови країни є актуальним завданням. Ключові напрями вирішення даної проблеми достатньо ґрунтовно сформульовані у згаданому Законі України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості» № 2206-VIII від 14 листопада 2017 р. Для їх реалізації необхідні два чинники – наявність бюджетних ресурсів та політична воля.

Вирішальна роль у формуванні та розвитку людського капіталу сільських територій належить соціальній інфраструктурі. Адже саме вона спрямована на задоволення загальнолюдських запитів, пов'язаних з життєдіяльністю, проживанням у сільській місцевості, забезпеченням належних умов праці, відпочинку, культурно-освітнього рівня, споживання матеріальних благ, що загалом є запорукою добробуту, благополуччя, розвитку головної продуктивної сили суспільства – людини [27]. У даному контексті Довгаль О. В. справедливо відмічає, що соціальна сфера села виступає пріоритетним напрямом розвитку сільських територій [28]. Схожу думку знаходимо й у Федорчука О. М.: «Наявність, рівень розвитку і якість об'єктів соціальної інфраструктури впливає на якісні характеристики людських ресурсів, його людський потенціал, оскільки включає сукупність установ, спрямованих на задоволення потреби людини в освіті та вихованні, медичному обслуговуванні, організації дозвілля, відпочинку і використанні досягнень культури, заняття фізичною культурою і спортом» [29]. Узагальнюючи дану проблему, Панасюк В. М. справедливо відмічає, що трансформаційні процеси в українській економіці, які стосуються стабільного розвитку господарського

простору та його регіональних систем, поки що не дали позитивних результатів, призвели до зростання диференціації регіонального розвитку, поглиблення просторових диспропорцій, посилення регіональної асиметрії умов життєдіяльності населення, зростання регіональної нерівності в розвитку продуктивних сил, посилення дезінтеграції економіки та всього економічного простору [30].

Соціальна інфраструктура поділяється на соціально-побутову та соціально-культурну; перша спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти, задовольняючи її потреби шляхом належного життєвого середовища, а друга сприяє відтворенню духовного, інтелектуального та значною мірою фізичного потенціалу людини, формуючи її як економічно активного індивіда, який відповідає певним вимогам суспільства за якістю робочої сили [31]. До об'єктів сільської соціальної інфраструктури відносять дитячі садки, школи (загальноосвітні, музичні, спортивні, художні тощо), професійні та вищі освітні заклади, наукові установи, поліклініки, лікарні, фельдшерсько-акушерські пункти, санаторії, профілакторії, дитячі табори відпочинку, об'єкти газо-, електро-, тепло-, водопостачання та водовідведення; об'єкти збирання, утилізації та захоронення сміття, пасажирський транспорт, дороги та транспортні сполучення, пошти, будинки культури, клуби, бібліотеки, пожежні служби, стадіони, магазини, їдальні, будинки побуту, санітарно-гігієнічні заклади (лазні, пральні, перукарні), ритуальні служби та інші [32].

Можна без перебільшення стверджувати, що наразі незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури є одним із ключових чинників, що перешкоджає відтворенню та розвитку людського капіталу сільських територій. З цього приводу Куценко В. І. справедливо зауважує: «За останні десятиріччя у розвитку соціальної інфраструктури на селі має місце деградація її матеріально-технічної бази... Відродити село без відродження соціальної сфери та її інфраструктури, без забезпечення її пріоритетного розвитку, як свідчить світовий досвід, неможливо» [33]. Таку ж думку висловлюють Головня О. М.: «... В основу вирішення проблем українського села повинні бути поставлені соціально-економічні проблеми сільських територій. Як засвідчує аналіз стану соціально-культурного розвитку на селі, його можна охарактеризувати не лише недостатнім, а і таким, який зазнав останнім часом значного впливу негативних факторів. Кризовий стан економіки сільського господарства, низький рівень інвестиційної діяльності, відсутність належного фінансування зумовили зниження потенціалу соціальної сфери

села» [34] та Ткачук В. А.: «Сучасний стан соціальної інфраструктури села, а за ним й інші аспекти життєдіяльності сільських територій, є близькими до критичного та потребують негайної інституційної та матеріальної підтримки» [35].

ВИСНОВКИ

Отже, обґрунтовано, що існування проблем у реалізації стратегічного завдання відтворення та розвитку людського капіталу сільських територій викликано низьким рівнем інноваційності та технологічної модернізації аграрного сектора, що негативно впливає на продуктивність праці. Ключовими чинниками, що перешкоджають розвитку людського капіталу сільських територій України, які було детально розглянуто, є: неякісна шкільна освіта; погане медичне обслуговування; незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури; зростання сільського безробіття.

Визначено взаємозв'язок між розвитком людського капіталу та соціально-економічним розвитком сільських територій, що актуалізує створення умов для відтворення людського капіталу через розвиток підприємництва, підвищення якості трудового потенціалу та соціальної інфраструктури. Для ефективного розвитку людського капіталу сільських територій необхідно подолати зазначені проблеми шляхом комплексного підходу, що включає інноваційні рішення, інвестиції в соціальну та виробничу інфраструктуру, а також активізацію підприємницької діяльності. Лише за таких умов можна досягти стійкого економічного зростання та підвищення добробуту населення сільських територій України. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Людський капітал – одна з головних складових розвитку українських сіл. URL: <https://www.min-region.gov.ua/press/news/ivan-lukerya-lyudskyy-kapital-odna-z-golovnyh-skladovyh-rozvytku-ukrayinskyh-sil/>
2. Юрчишин В. В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей. *Економіка АПК*. 2011. № 2. С. 87–99.
3. Курило Л. І. Інтелектуальний капітал: галузеві особливості формування. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 4. С. 89–94. DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4913.
4. Мудрак Р. П., Нижник І. О. Розвиток сільських територій та продовольча безпека держави. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2019. Вип. 94. Ч. 2. С. 131–140. DOI: 10.31395/2415-8240-2019-94-2-131-140

5. Мудрак Р. П. Соціальна інфраструктура сільських територій. *Вісник Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки»*. 2019. Вип. 1. С. 11–19. DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-11-19.
6. Юхименко П. І., Паска І. М., Загурський О. М. Економічний підхід щодо формування людського капіталу в системі управління сільськими територіями. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201903071>
7. Мацібора Т. В. Інвестиції як основа зростання аграрної економіки України. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202106068>
8. Васильєва О. О. Людський капітал в агропромисловому комплексі. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 11. С. 7–11. URL: <http://bses.in.ua/journals/2016/11-2016/3.pdf>
9. Савіцька І. М. Відтворення людського капіталу сільської місцевості: сучасний стан та тенденції розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016. Вип. 8. Ч. 2. С. 75–78. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/8_2_2016ua/20.pdf
10. Sokolska T., Dzhegur G., Polishchuk S., Lobachova S. The Importance of Human Capital in The Formation of Capable United Territorial Communities of Ukraine. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. № 5. С. 36–46. DOI: <https://doi.org/10.15421/152146>
11. Крилова І. Г., Коваленко Г. В. Демографічні чинники формування людського капіталу сільського населення України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 11. Ч. 5. С. 95–98. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_11/190.pdf
12. Сікора О. А. Аспекти розвитку людського капіталу у контексті зрівноваженого розвитку сільських територій. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3814>
13. Пронько Л. М. Економічні аспекти відтворення людського капіталу сільських територій. *Агро-світ*. 2022. № 9–10. С. 62–68. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.9-10.62.
14. Корженівська Н., Ясінецька І., Беспалий І. Ефективність механізмів розвитку людського потенціалу сільських територій. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2021. Вип. 2. С. 247–256. DOI: <https://doi.org/10.33108/sep2022.02.247>
15. Могильний О. М. Відтворення нерівності трудового потенціалу сільської і міської молоді: причини та шляхи подолання. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 60–70. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201910060>
16. Могильний О. М., Козак М. І. Сировинна орієнтація аграрного сектору та її соціально-економічні наслідки для України. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 19–32. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202103019>
17. Михайлова Л. І. Управління розвитком людського капіталу в забезпеченні якості життя сільського населення. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 66–76. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005066>
18. Тишук Т., Алектанкіна К. (НЕ) рівні можливості. Аналіз результатів ЗНО в містах та селах. *Вокс Україна*. 22.05.2020. URL: <https://voxukraine.org/mi-buli-na-seli-shho-pokazali-rezultati-zno/>
19. Щербань І. Ю. Стан сільської школи США в середині ХХ століття. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2007. С. 164–169. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1557/1/Stan_sil%27s%27koyi_shkoly_SShA_v_seredyni_XX_sto_litnya.pdf
20. Грищенко І. М. Аналіз державної політики у сфері розвитку сільських територій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 1. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.1.2.
21. Феш М., Запорожан Л. Медичне обслуговування сільського населення Тернопільської області. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2018. Вип. 23. С. 133–136. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/33763/1/Запорожан.pdf>
22. Щодо концептуальних підходів до стратегії розвитку села. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2021.18>
23. Устінов О. В. Сільська медицина: коли вона стане ближчою до пацієнта? *Український медичний часопис*. 31.12.2018. URL: <https://umj.com.ua/uk/novyna-134778-silska-meditsina-koli-vona-stane-blizhchoyu-do-patsiyenta>
24. Заздравнов А. А. Сільська медицина в соціально-економічному аспекті. *Сучасне українське село: соціальні та економічні виклики*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Валентина Івановича Тарасенка (м. Харків, 17–18 вересня 2020 р.). Харків, 2020. С. 119–121.
25. Чкан І. О. Стратегічні реформи України – медицина в селі. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 1. С. 383–388. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/3804/1/7.pdf>
26. Закон України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості» від 14 листопада 2017 р. № 2206-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19#Text>
27. Морозова Г. С. Соціальна інфраструктура села та її вплив на сталий розвиток сільськогосподарських підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія «Економічні науки»*. 2012. Т. 1. Вип. 1. С. 210–214. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/210.pdf>

28. Довгаль О. В. Важливість соціальної інфраструктури в розвитку демографічного потенціалу сільських територій. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4. № 2. С. 60–66. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2019-2-7>
29. Федорчук О. М. Вплив стану соціальної інфраструктури на розвиток людського потенціалу аграрного сектору України. *Таврійський науковий вісник. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 88. С. 350–356. URL: https://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/88_2014/67.pdf
30. Панасюк В. М. Концептуальні основи стратегії соціального розвитку регіону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 18. Ч. 2. С. 134–138. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/18_2_2018ua/30.pdf
31. Лисенко І. В. Соціальна інфраструктура як основа формування людського потенціалу в системі європейських координат. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 2. С. 13–23. DOI: [10.25140/2411-5215-2018-2\(14\)-13-23](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-2(14)-13-23).
32. Арбузова Т. В. Роль публічного управління в облаштуванні соціальної інфраструктури для розвитку сільської місцевості. *Місцеве самоврядування в Україні: теорія і практика: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Полтава, 11 грудня 2019 р.). Полтава, 2019. С. 95–98. URL: <http://surl.li/hwgebi>
33. Куценко В. І. Соціальна інфраструктура – важливий чинник стійкого функціонування сільської економіки (концептуальні підходи). *Агросвіт*. 2009. № 9. С. 7–11. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/9_2009/3.pdf
34. Головня О. М. Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій. *Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету*. 2008. Вип. 36. С. 7–11. URL: <http://socrates.vsaau.org/repository/getfile.php/1635.pdf>
35. Ткачук В. А. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій України в контексті їх сталого розвитку. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2013. Вип. 3. С. 69–80. URL: <https://dSPACE.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1588/1/n73v3r2013tkachuk.pdf>
- «*Ekonomichni nauky*», no. 1 (2013): 383-388. <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/3804/1/7.pdf>
- Dovhal, O. V. "Vazhlyvist sotsialnoi infrastruktury v rozvytkovi demohrafichnoho potentsialu silskykh terytorii" [The Social Infrastructure Importance in the Demographic Potential Development of Rural Areas]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 4, no. 2 (2019): 60-66. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2019-2-7>
- Fedorchuk, O. M. "Vplyv stanu sotsialnoi infrastruktury na rozvytok liudskoho potentsialu aharnoho sektoru Ukrainy" [The Influence of the State of Social Infrastructure on the Development of Human Potential in the Agricultural Sector of Ukraine]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 88 (2013): 350-356. https://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/88_2014/67.pdf
- Fesh, M., and Zaporozhan, L. "Medychne obsluhovuvannya silskoho naselennia Ternopilskoi oblasti" [Medical Service of the Rural Population of the Ternopil Region]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, iss. 23 (2018): 133-136. <http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/33763/1/Запорожан.pdf>
- Holovnia, O. M. "Sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku silskykh terytorii" [Socio-economic Aspects of the Development of Rural Areas]. *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho derzhavnogo aharnoho universytetu*, iss. 36 (2008): 7-11. <http://socrates.vsaau.org/repository/getfile.php/1635.pdf>
- Hryshchenko, I. M. "Analiz derzhavnoi polityky u sferi rozvytku silskykh terytorii" [Analysis of State Policy in the Field of Rural Development]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no. 1 (2019). DOI: [10.32702/2307-2156-2019.1.2](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.1.2)
- Korzhnivska, N., and Yasinetska, I. Bespalyi I. "Efektivnist mekhanizmiv rozvytku liudskoho potentsialu silskykh terytorii" [Efficiency of Human Resources Development Mechanisms in Rural Areas]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, no. 2 (2021): 247-256. DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd2022.02.247>
- Krylova, I. H., and Kovalenko, H. V. "Demohrafichni chynnyky formuvannya liudskoho kapitalu silskoho naselennia Ukrainy" [The Demographic Factors of the Formation of the Human Capital of the Rural Population of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, iss. 11, part 5 (2015): 95-98. http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_11/190.pdf
- Kurylo, L. I. "Intelektualnyi kapital: haluzevi osoblyvosti formuvannya" [Intellectual Capital: Sectoral Peculiarities of Formation]. *Internauka. Seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 4 (2019): 89-94. DOI: [10.25313/2520-2294-2019-4-4913](https://doi.org/10.25313/2520-2294-2019-4-4913)
- Kutsenko, V. I. "Sotsialna infrastruktura – vazhlyvyi chynnyk stiikoho funktsionuvannya silskoi ekonomiky (kontseptualni pidkhody)" [Social Infrastructure Is an Important Factor in the Sustainable Functioning

REFERENCES

- Arbuzova, T. V. "Rol publichnoho upravlinnia v oblashtuvanni sotsialnoi infrastruktury dlia rozvytku silskoi mistseivosti" [The Role of Public Administration in the Arrangement of Social Infrastructure for the Development of Rural Areas]. *Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: teoriia i praktyka* (2019): 95-98. <http://surl.li/hwgebi>
- Chkan, I. O. "Stratehichni reformy Ukrainy – medytsyna v seli" [Strategic Reforms of Ukraine – Medicine in the Village]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu. Seriya*

- of the Rural Economy (Conceptual Approaches)]. *Ahrosvit*, no. 9 (2009): 7-11. http://www.agrosvit.info/pdf/9_2009/3.pdf
- [Legal Act of Ukraine] (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19#Text>
- "Liudskiy kapital – odna z holovnykh skladovykh rozvytku ukrainskykh sil" [Human Capital Is One of the Main Components of the Development of Ukrainian Villages]. <https://www.minregion.gov.ua/press/news/ivan-lukerya-lyudskiy-kapital-odna-z-golovnykh-skladovykh-rozvytku-ukrayinskykh-sil/>
- Lysenko, I. V. "Sotsialna infrastruktura yak osnova formuvannya liudskoho potentsialu v systemi yevropeiskykh koordynat" [Social Infrastructure as the Basis of Human Capacity Forming in the European Coordinates System]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 2 (2018): 13-23. DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-13-23
- Matsyhora, T. V. "Investytsii yak osnova zrostantia aharnoi ekonomiky Ukrainy" [Investments as a Basis for the Growth of Ukrainian Agricultural Economy]. *Ekonomika APK*, no. 6 (2021): 68-78. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202106068>
- Mohylnyi, O. M. "Vidtvorennia nerivnosti trudovoho potentsialu silskoi i miskoi molodi: prychny ta shliakhy podolannia" [Reproduction of Labour Inequality of Rural and Urban Youth: Causes and Ways to Overcome Them]. *Ekonomika APK*, no. 10 (2019): 60-70. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201910060>
- Mohylnyi, O. M., and Kozak, M. I. "Syrovynna orientatsiia aharnoho sektoru ta yii sotsialno-ekonomichni naslidky dlia Ukrainy" [Raw Material Orientation of the Agricultural Sector and Its Socio-Economic Consequences for Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 3 (2021): 19-32. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202103019>
- Morozova, H. S. "Sotsialna infrastruktura sela ta yii vplyv na stalyy rozvytok silskohospodarskykh pidpriemstv" [The Social Infrastructure of the Village and Its Influence on the Sustainable Development of Agricultural Enterprises]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi aharnoi akademii. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, vol. 1, iss. 1 (2012): 210-214. <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/210.pdf>
- Mudrak, R. P. "Sotsialna infrastruktura silskykh terytorii" [The Social Infrastructure of Rural Territories]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu im. Bohdana Khmelnytskoho. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, no. 1 (2019): 11-19. DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-11-19
- Mudrak, R. P., and Nyzhnyk, I. O. "Rozvytok silskykh terytorii ta prodovolcha bezpeka derzhavy" [Development of Rural Areas and Country's Food Security]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho natsionalnoho universytetu sadivnytstva*, vol. 2, no. 94 (2019): 131-140. DOI: 10.31395/2415-8240-2019-94-2-131-140
- Mykhailova, L. I. "Upravlinnia rozvytkom liudskoho kapitalu v zabezpechenni yakosti zhyttia silskoho naselennia" [Management of Human Capital Development in Ensuring Rural Population Quality of Life]. *Ekonomika APK*, no. 5 (2020): 66-76. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005066>
- Panasiuk, V. M. "Kontseptualni osnovy stratehii sotsialnoho rozvytku rehionu" [Conceptual Basis of the Strategy of Social Development in the Region]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo»*, iss. 18, part 2 (2018): 134-138. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/18_2_2018ua/30.pdf
- Pronko, L. M. "Ekonomichni aspekty vidtvorennia liudskoho kapitalu silskykh terytorii" [Economic Aspects of Human Capital Reproduction in Rural Areas]. *Ahrosvit*, no. 9-10 (2022): 62-68. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.9-10.62
- Savitska, I. M. "Vidtvorennia liudskoho kapitalu silskoi mistsevosti: suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku" [Reproduction of Human Capital in Rural Areas: Current State and Trends of Its Development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo»*, iss. 8, part 2 (2016): 75-78. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/8_2_2016ua/20.pdf
- Shcherban, I. Yu. "Stan silskoi shkoly SShA v seredyni XX stolittia" [The State of Rural Schools in the United States in the Middle of the 20th Century]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny* (2007): 164-169. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1557/1/Stan_sil%27s%27koyi_shkoly_SShA_v_seredyni_XX_stolittya.pdf
- Shchodo kontseptualnykh pidkhodiv do stratehii rozvytku sela* [Regarding Conceptual Approaches to the Strategy of Village Development]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, 2021. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2021.18>
- Sikora, O. A. "Aspekty rozvytku liudskoho kapitalu u konteksti zrivnovazhenoho rozvytku silskykh terytorii" [Aspects of Human Capital Assets in the Context of Balanced Development of the Rural Areas]. *Efektivna ekonomika*, no. 2 (2015). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3814>
- Sokolska, T. et al. "The Importance of Human Capital in The Formation of Capable United Territorial Communities of Ukraine". *Aspekty publichnoho upravlinnia*, vol. 9, no. 5 (2021): 36-46. DOI: <https://doi.org/10.15421/152146>
- Tkachuk, V. A. "Rozvytok sotsialnoi infrastruktury silskykh terytorii Ukrainy v konteksti yikh staloho rozvytku" [Development of Social Infrastructure of Rural Areas of Ukraine in the Context of Their Sustainable Development]. *Visnyk aharnoi nauky Prychornomia*, iss. 3 (2013): 69-80. <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1588/1/n73v3r2013tkachuk.pdf>
- Tyshchuk, T., and Alekankina, K. "(NE) rivni mozhlivosti. Analiz rezultativ ZNO v mistakh ta selakh" [(NOT) Equal Opportunities. Analysis of the Results of Sec-

ondary School Examinations in Cities and Villages]. *Voks Ukraina*. May 22, 2020. <https://voxukraine.org/mi-buli-na-seli-shho-pokazali-rezultati-zno/>

Ustinov, O. V. "Sil'ska medytsyna: koly vona stane blyzhchoiu do patsiyenta?" [Rural Medicine: When Will It Become Closer to the Patient?]. *Ukrainskyi medychnyi chasopys*. December 31, 2018. <https://umj.com.ua/uk/novyna-134778-sil'ska-medycyna-koli-vona-stane-blyzhchoyu-do-patsiyenta>

Vasylieva, O. O. "Liudskyi kapital v ahropromyslovomu kompleksi" [Human Capital in the Agro-industrial Complex]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, iss. 11 (2016): 7-11. <http://bses.in.ua/journals/2016/11-2016/3.pdf>

Yukhymenko, P. I., Paska, I. M., and Zahurskyi, O. M. "Ekonomichni pidkhid shchodo formuvannia liud-

skoho kapitalu v systemi upravlinnia sil'skymy terytoriiamy" [Economic Approach to Human Capital Formation in Management System of Rural Areas]. *Ekonomika APK*, no. 3 (2019): 71-78. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201903071>

Yurchyshyn, V. V. "Selo i seliany Ukrainy v systemi istorychno i suspilno zumovlenykh vitchyznianykh natsionalnykh tsinnosti" [The Village and Peasants of Ukraine in the System of Historically and Socially Conditioned Domestic National Values]. *Ekonomika APK*, no. 2 (2011): 87-99.

Zazdravnov, A. A. "Sil'ska medytsyna v sotsialno-ekonomichnomu aspekti" [Rural Medicine in the Socio-economic Aspect]. *Suchasne ukrainske selo: sotsialni ta ekonomichni vyklyky*. Kharkiv, 2020. 119-121.